

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

На пошану професора, ректора Руслана
Постоловського

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 21

Рівне – 2011

УДК 94+94 (477)
ББК 63.3(0)
А-437

Рецензенти:

Віднянський Степан – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України
Макар Юрій – професор, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилок Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог)

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стокосос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ)

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

УДК 94+94(477)
ББК 63.3(0)

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 11 від 24 червня 2011 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 978-617-601-015-9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2011

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ
ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 - 1938 РР.)
У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ**

У статті автор проаналізував основні акценти досліджень суспільно-політичних змін Чехословаччини у міжвоєнний період (1918 – 1938 рр.) історіографією Чехії з 90-х років ХХ століття.

Ключові слова: Чехословаччина, суспільно-політичні зміни, історіографічні дослідження.

В статье автор проанализировал основные акценты исследований общественно-политических изменений Чехословакии в межвоенный период (1918 – 1938 гг.) историографией Чехии с 90-х годов ХХ века.

Ключевые слова: Чехословакия, общественно-политические изменения, историографические исследования.

In the article is analyzed the main accents of research of social and political changes in Czechoslovakia in the interwar period (1918 – 1938) by historiography of Czech Republic from 90th years of XX century.

Key words: Czechoslovakia, social and political changes, historiography research.

Суспільно-політичні перетворення, які відбувались у міжвоєнний період (1918–1938 рр.) викликали значну зацікавленість у сучасних істориків-дослідників усіх європейських країн, а особливо це стосується науковців незалежних Чехії та Словаччини. Значна увага в історіографічних дослідженнях надається передумовам, чинникам створення самостійної, незалежної Чехословацької Республіки, становлення Чехословацької держави, суспільно-політичному становищі на території новоствореної республіки, шляхам подолання політичних як внутрішніх, так і зовнішніх проблем, тощо.

Наукові здобутки у висвітленні проблем створення та розвитку Першої Чехословацької Республіки, а особливо її суспільно-політичним перетворенням міжвоєнного періоду, належать, насамперед, чеським та словацьким дослідникам. Результатом їх плідної наукової праці із окремими історичними документами тогочасного періоду стали фундаментальною базою джерел для подальших наукових досліджень новітнього часу.

Автори звертали увагу на різновиди історичних джерел: періодику, програмні документи політичних партій, рухів, які приймали участь у суспільно-політичних змінах Чехословацької республіки.

Метою публікації є аналіз основних тенденцій та проблемних питань, на які акцентували увагу чеські історики, висвітлюючи суспільно-політичні перетворення Чехословаччини у міжвоєнний період минулого століття. Тому мета ставить завдання визначити основну проблематику суспільно-політичного становища Першої Чехословацької Республіки, яка на думку сучасних чеських істориків є актуальною для сьогоденної Чехії.

Питання передумов виникнення Першої Чехословацької Республіки висвітлюють чеські дослідники П.Прокш «Політики і утворення Республіки 1914–1918», Й.Готмар «Народження республіки 1914–1918», Й.Калвода «Генеза Чехословаччини», де розкриваються передумови створення Чехословацької Республіки у 1918 році [20; 6; 8]. Ці наукові праці приділяють увагу внутрішньополітичному розвитку чеських земель та чехословацькому зовнішньому рухові опору напередодні створення Першої Чехословацької Республіки. Історик П.Прокш описує боротьбу чехів за встановлення демократії, громадянські права, національну рівноправність та державну самостійність під час Першої світової війни, яка викликала соціальні та великодержавні перетворення уже після завершення війни [20, с. 6].

Про увагу до дослідження внутрішньополітичної ситуації у Чехословаччині у міжвоєнний період свідчить зростання кількості публікацій дотичної тематики. Так, акцент на суспільно-політичну сферу життя чехів та словаків робили Олівова В. «Історія Першої республіки», Броклова Є. «Чехословацька демократія: політична система Чехословаччини 1918 - 1938», Карнік З. «Мала чехословацька історія», його трьох томна праця «Чеські землі в період Першої республіки 1918 – 1938», яку він поділяє на три періоди: виникнення, формування і золота ера республіки 1918 – 1929 рр., Чехословаччина і чеські землі в період кризи і в небезпеці (1930 – 1935 рр.), пережитки та життя населення Чехословацької держави у 1936 – 1938 рр. та збірник під його редакцією «До сучасної соціальної історії чеських земель. Т. III. Від війни до війни (1914 - 1939)» [18; 1; 12; 9; 10; 11; 7]. На думку

дослідника Карніка З., Перша Чехословацька республіка є найвищою точкою сучасної чеської історії, в порівнянні із минулими роками [9, с. 566].

У наукових дослідженнях Клімека А. «Велика історія земель чеської Корони (1918–1938). Т. XIII та XIV» та «Бій за Град. Внутрішньополітичний розвиток 1918 – 1935. Т. I, II.», історик висвітлює причини та сам процес виникнення Першої Чехословацької Республіки, суспільно-політичні зміни, що відбувались у міжвоєнний період у Чехословаччині [15; 16; 13;14].

Дослідник Й. Готмар називає рік зародження Чехословацької Республіки, 1918, кращим, найбільш пам'ятним та славетним періодом чехословацького народу [6, с. 282]. Він подає опис життєвої та політичної діяльності засновників Чехословацької Республіки: прагматичного професора і гуманіста Т. Г. Масарика, доцента права, соціолога і дипломата Е. Бенеша та астронома і генерала М. Р. Штефаніка, особливий акцент робиться на їх закордонну діяльність в Європі та за її межами.

Виникнення Чехословацької Республіки, на думку П. Прокша, є наслідком демократичної та національної революції, на чолі якої стояли, перш за все, чеські та словацькі демократи, яких підтримувала більшість населення обох країн. Історичний внесок Чехословаччини як спільної держави чехів та словаків полягав у скасуванні національного гніту і напівфеодалних пережитків тоді існуючої Австро-Угорщини, було встановлено демократично політичний та суспільний лад, чеському та словацькому народам забезпечувалися сприятливі умови життя, а також створено передумови суспільно-політичного реформування [20, с. 223].

У міжвоєнний період (1918 – 1938 рр.), Чехословаччина, будучи демократичною державою, продовжувала розвивати економіку. Даний розвиток, відповідно, впливав і на рівень життя населення. У 20-х роках республіка ввела демократичну систему і громадянські свободи тож стала притулком демократичної еміграції ряду країн, в яких панували диктаторські і тоталітарні режими [16, с. 672].

У 30-х роках продовжували існувати значні соціальні труднощі тодішньої форми капіталістичної системи, які привели до національних, економічних, політичних дискусій, що завершилися Мюнхенською добою. Висвітлення політичного та соціального становища в республіці, а також вплив, який мала

криза на початку 30-х років ХХ століття у Європі на внутрішньополітичну ситуацію у Чехословаччині, належить досліднику Й. Гарні [5].

Питанням суспільно-політичних перетворень у Чехословацькій Республіці міжвоєнного періоду приділялось багато уваги на наукових конференціях, результатами яких стали не одна збірка статей. Так, автори збірника статей «Рефлексія історії Першої Чехословацької Республіки у чеській та словацькій історіографії» висвітлювали історію Першої Чехословацької Республіки при допомозі історіографічної методології, зробили спробу розкрити політичне, соціально-економічне становище держави чехів та словаків, розглядали деякі питання національних меншин (не лише німців, а й угорців, поляків, українців, тощо), духовне та культурне життя, а також зовнішню політику Чехословаччини у 1918 – 1938 роках [21].

Доповненням до вищезгаданого збірника є нотатки дискусій «Чого не знаємо про Першу Чехословацьку Республіку» за редакцією А.Мареса та Й.Гарні, які розглядали питання, які були не визначеними або мало дослідженими: виникнення Чехословаччини, суспільно-політичне життя Першої Чехословацької республіки (громадська думка, роль Т. Г. Масарика, створення та функціонування деяких партій), стан словацького народу та його політичної еліти, питання національних меншин, вплив економічного становища на політичне життя, соціальна політика як джерело гальмування економічного становища, тощо [2].

На думку дослідника Карніка З. уявлення про те, що чехословацька революція керувалася виключно народними цілями є хибними. Безумовно, на народну революцію в Чехословаччині мали серйозний вплив соціальний та економічний чинники. Ці два фактори виходили із глибин соціальної кризи, до них також можна віднести Першу світову війну. Нова держава мала б вирішити матеріальні, а також духовні, політичні та здебільшого соціальні проблеми, до яких привів старий режим [9, с. 49].

Результатом першої великої перемоги чехословацької національної революції є зародження чехословацької держави, яке стало причиною злиття програм національних рухів чехів та словаків, що привело два культурні народи до утворення

сучасного, політичного та державотворчого спільного чехословацького народу [12, с. 423].

Як стверджує Броклова Є., у демократів парламенту Чехословаччини після Першої світової війни виникла тенденція до об'єднання держави разом із будівництвом децентралізованого громадського управління. У демократичній теорії така держава відображала суверенітет народу із однопалатним парламентом і владою, яка б залежала від парламенту. Концепція децентралізованої єдиної держави відповідала інтересам новоствореної республіки та потребам сучасного суспільства і значення держави у ньому [2, с. 18].

На думку історика Карніка З., 20-ті роки були, без сумніву, розквітом чеських земель. Цей період показав Першу Чехословацьку республіку як ідеал для гідного наслідування. Чехословаччина 20-х років вийшла на рівень Західної Європи, передусім, у розвитку економіки, однак і у політичній, соціальній та культурній сфері не відставала від останньої [9, с. 566].

Дослідниця Броклова Є. вважає, що практика демократії в Чехословаччині відображалась у всіх областях суспільно-політичного життя [2, с. 21].

У праці «Мала чехословацька історія» З. Карнік пише, що 1920 рік, безперечно, встановив республіку зі всіма належностями парламентської демократії, провів її важку урядову, парламентську кризу, щоб, врешті решт, завершити консолідацію держави і не опуститись до встановлення диктатури у суспільно-політичній сфері. На перший погляд це був успіх [12, с. 110].

У своїх дослідження науковець Карнік З. говорить, що Національний комітет Чехословаччини проголосив, першим законом, себе як вищий орган республіки. Однак цей акт був революційним, тому що не обирався населенням, а став наслідком виборів ще 1911 року, а його діяльність стала тимчасовою владою. Більшість дискусій викликав закон тимчасової конституції, яку потрібно було підготувати упродовж п'яти днів. Вищим законодавчим органом стали однопалатні Національні збори, які налічували 256 членів [9, с. 63].

Політична структура уряду нагадувала складну шахову комбінацію, тому що тоді слід брати до уваги не лише стосунки між політичними партіями та її міністерствами, а й між різними напрямками в тих же партіях. Поки Бенеш і Штефанік знаходились

поза жодною партією, інші міністерства ділились на різні політичні принципи [там же, с. 65].

Дослідник Клімек А. одним із завдань розуміння історії Чехословаччини вважає деміфологізацію учасників і подій міжвоєнної республіки, зокрема, діяльності президентів Т. Г. Масарика, Е. Бенеша, а також їхнього тісного оточення у Граді. Історик також звертає увагу на національні взаємини, зростання радикальних націоналістичних тенденцій всередині німецької меншини та словацького автономізму. Автор показує особливість політичного життя, що поступово упорядковувало інші сфери суспільного життя держави. Однак відповіді на питання соціального розвитку чи аналіз еволюції громадянського суспільства, наприклад, генезу спілкових організацій, Клімек А. не подає. Щодо другого десятиліття незалежної Чехословацької республіки, то науковець, 1929 – 1938 рр., називає критичними не лише у суспільно-політичній сфері, а й в інших [16, с. 673].

В іншій своїй праці «Бій за Град. Внутрішньополітичний розвиток 1918 – 1935. Т. I, II» дослідник Клімек А. висвітлив події виникнення Першої Чехословацької республіки та суспільно-політичні зміни у державі протягом 1918 – 1935 рр. за президентства Т. Г. Масарика. Автор вважає, що становлення Першої республіки можна поділити на два періоди 1918 – 1926 рр. та 1926 – 1935рр., які визначають внутрішньополітичне становище республіки [13; 14].

Безперечно, що уже перші соціально-політичні заходи влади з грудня 1918 року були викликані суворою соціальною ситуацією в країні. Адже до хаосу в республіці ненавмисно могли призвести ті особи, які вітали нову державу [9, с. 60].

Науковець Карнік З. вважає, що у соціальній сфері чехословацька революція показала спроможність суттєво досягти успіхів у націоналізації деяких секторів промислового виробництва і транспорту, а головне, що розпочала значне втручання держави у приватну власність, експропріювання майна з метою поділу землі аристократичних та церковних латифундій серед сільського населення.

У сфері вищих органів нової державної влади, чехословацька революція замінила монархію республіканською формою правління, суттєво розширила громадянські права тощо [там же, с. 76].

Дослідник Карнік З. стверджує, що гасло про «острів демократії» та його зміст, плануючи набрати чинності у 30-х роках ХХ століття, мало реальні, не обговорені фундаментальні основи. А тому існував уже в 20-х роках того ж століття. Історик пише, що кон'юнктура другої половина 20-х років покращила усі суспільно-політичні процеси в республіці. Звичайно ж це не було ознакою спокою в державі. Зміцнилися консолідація соціальної боротьби із соціальними переговорами. Не потрібно забувати, що це гарантувало і організований промисловий робітничий клас, у той час найбільшу за кількістю і краще організовану соціальну верству суспільства [там же, с. 564].

У своїй науковій праці «Мала чехословацька історія» історик Карнік З. розкриває проблематику стосунків між народами, які проживали на території республіки. Чехословацька мала статус національної держави, однак етнічно національною державою не була.

На його думку, складовою частиною чеської програми було і словацьке питання. Перша світова війна застала Словаччину у стані глибокої мадяризації. Здавалось, що шлях формування словаками сучасної держави та її політичної самостійності без допомоги ззовні, особливо чехів, поєднаних із словаками багатьма нитками культурного та політичного співробітництва, був закритим [12, с. 422].

Окрема увага приділялась включенню словаків у межі сучасного чехословацького політичного народу. У 20-х роках словацьке населення республіки досягло значних успіхів, на ці зміни вплинули республіка, загалом політика, економіка і культура чеських земель. Однак згодом з'явилися значні проблеми. Поступово чеські помилки перейшли на Словаччину, які були також хибними і зрозумілими. Важливим було те, що формування і зміцнення Чехословацької держави ставало пережитком і тому, натомість, було б поглиблення автоматизації Словаччини. Було помітним те, що існуючі проблеми залишались грою проугорської орієнтації і угорського сепаратизму, а тому і переступали на місці [9, с. 565].

На думку дослідника Карніка З., виклад дійсності 30-х років є здебільшого складним, ніж у попередні роки. Грудень 1935 року показав, що з приходом економічної кризи і наступної «кризи демократії», уже пройшов той час, коли Чехословацька могла

дозволити формування червоно-зелених або «панської» коаліції. Посилювались течії політичних екстремістів, серед них найбільш небезпечні, генлейнівські фашисти, які вважали, що уклад західноєвропейської демократії став, наче розкіш для Чехословаччини, в трагічній ситуації Центральної Європи. Президентські вибори 1935 року загалом не були лише епізодом, хоча і драматичним. Вони привели до згорання всіх існуючих важливих еволюційних тенденцій економічних, соціальних, а особливо політичних відносин першої половини 30-х років у державі [10, с. 575].

Як вважає історик, Чехословацька демократія середньоєвропейського типу підходила до важкої боротьби. 1935 – був переломним роком для Першої Чехословацької республіки. Тим часом, свою боротьбу країна «зупинила» без поразки, але і без остаточної перемоги. Чехословаччина переживала свої важкі часи [там же, с. 577].

Переломний 1935 рік та його результати і наслідки добре показали, що розвиток Чехословацької республіки підходив до драматичних поворотів та, небезпечно, прискорювався. Інтелігенція розцінювала у тих суспільно-політичних змінах не тільки критичне становище. Вона вбачала загрозу демократичній організації держави, її зовнішньої безпеки і, можливо, самої республіки [11, с. 23]. Дослідник Карнік З. характеризує чеську інтелігенцію, називаючи її елітою.

Однак демократичною у сенсі парламентської демократії на початку свого існування, республіка не була і не могла бути. Лише продовж двох-трьох років держава стала демократичною, і згодом виявилось, що еліта руху опору держави строго дотримувалась своїх обов'язків.

На думку Карніка З., коли режим парламентської демократії здійснювався під впливом європейської еволюції та передусім подій у Центральній Європі, які відбувалися ще до кризи, то Чехословаччина стала за декілька років, островом демократії [11, с. 640].

До значної частини історіографічних досліджень у Чехословаччині належить також і історія церкви. Цьому присвячене наукове дослідження Фридла Д. «Реформаторський релігійний рух на початку існування Чехословацької республіки. Зусилля щодо реформи католицизму в Чехії та на Моравії» [4].

Як вважає дослідниця Бурешова Я., в період Першої Чехословацької республіки католицька церква переживала значні зміни, пов'язані із розпадом Габсбурзької монархії та сильною антикатолицькою хвилею після утворення Чехословацької держави. Одночасно церква змушена була реагувати на розвінчаний тягар австрійського католицизму, який мав на меті зруйнувати духовне життя та ідеологічну стерильність чехословацького народу [2, с. 29].

Дослідник Фридл Д. стверджує, що на релігійну кризу яка безпосередньо, вплинула на новостворену Чехословацьку республіку, усвідомлене католицьке духовенство реагувало рухом відродження, яке продовжувало спадщину модернізму [4, с. 176].

Історіографічне дослідження духовного життя Чехословаччини потребувало вивчення ідейної спадковості чеського католицького середовища, суспільства, яким методом воно акцентувало свої ідеї, що визначали характер сучасного європейського католицизму і заодно зв'язки, які існували у цьому напрямі. Ці тенденції відтак, певна річ, визначали зближення католицького оточення до антидемократичних ідей, яке завершилось у 30-х роках минулого століття [2, с. 29].

Науковець Фридл Д. зазначає, що сьогодні населення не достатньо усвідомлює ставлення більшості чеського народу до католицизму та релігії взагалі, який запроваджувався на початку існування Чехословацької республіки [4, с. 177].

Уже понад два століття, власне від тоді, коли історіографія стала наукою, визначилося невідкладне питання, хто більш суттєво творив народну історію - чи то одна, сильна особа, чи народна маса, колектив. Це питання постало і перед сучасними чеськими дослідниками, які намагалися висвітлити життя та діяльність політичних діячів, членів тодішніх урядів, партій, посольств, сенату Національних зборів, культурних та духовних персон, визначити їх роль та значення у суспільно-політичному, духовному, культурному, закордонному житті. Серед них слід виділити колективне дослідження науковців Коларжа Ф., Деймека Ї., Дейла З., Гарни Й., Лаціни В., Слезака Л., Шебека Я., Фелцмана О. та інших, які поєднали свої знання і наукові надбання у співпраці «Політична еліта міжвоєнного періоду 1918-1938. Хто був хто за Першої республіки» [19]. Дана праця стала цінним джерелом для подальших досліджень.

Щодо персоналій суспільно-політичного життя республіки, то немає жодних сумнівів, що політичний діяч, науковець та, перш за все, президент Першої Чехословацької республіки Т. Г. Масарик був найбільш визначним та сильним творцем республіки чехів та словаків. Саме цій талановитій особистості, а також тим людям, які брали участь у формуванні самостійної держави чехів та словаків, присвячена книга історика Ковтуна Ї. «Республіка в небезпечному світі. Ера президентства Масарика 1918 - 1935», яка подає аналіз Чехословаччини у період президентства цього лідера [17]. Науковець зазначає, що суспільно-політичне становище республіки за президента Масарика мало набагато високий рівень життя, ніж це було після його занепаду.

Автор пише, що небезпечний світ оточував республіку із самого початку її існування. Навколо Чехословаччини руйнувалися застарілі парламентські режими, і, коли час президента Масарика завершився, чехословацька держава була єдиною, де функціонувала демократія серед інших країн Центральної Європи. Однак демократія не була запорукою спокою і стабільності. Зсередини республіку ослаблювали проблеми меншин, передусім, німців. Наприкінці президентства Т. Г. Масарика Чехословацькій Республіці загрожував національний соціалізм, який набирав розмаху в сусідній Німеччині [17, с. 7]. і

Науковець Ковтун Ї. детально описав формування внутрішнього апарату Чехословацької республіки, і, завдяки проведеній збільшеній конституційній компетенції, президент Т. Г. Масарик відіграв значну роль. На його думку, президент недооцінював ані небезпеки національних конфліктів, ні соціальної напруженості. Він, намагаючись здійснити рівноправність усіх громадян, без поділу на національності не враховував цих двох чинників та загрози більшовизму, їх вплив на суспільно-політичне життя Чехословаччини [3, с. 364].

Отже, аналізуючи основні тенденції та проблематику питань суспільно-політичних перетворень сучасним історіографічним дослідженням, можна стверджувати, що основний акцент дослідники роблять на суспільно-політичні процеси. Найбільша кількість спірних і проблематичних питань виникає при дослідженні національно-етнічного становища в Чехословаччині. Серйозну роль чеські історики надають релігійному питанню, визнаючи його у формуванні Чехословацької республіки. Зростає

інтерес до персоналій, з яких провідне місце належить діяльності президента Т. Г. Масарика. Висвітлення даних проблем Чехословацької історії словацькою історіографією може стати темою подальших досліджень.

Двадцять років демократичного розвитку Чехословацької республіки є визначним досвідом, на який сьогодні може спиратись не лише сучасна Чеська республіка, а й весь новітній демократичний світ.

Джерела та література

1. Broklová E. Československá demokracie: politický systém ČSR 1918-1938 / E. Broklová. - Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. – 168 s.
2. Co nevíme o první Československé republice. Záznam z diskuse pořádané 25. března 1999 v Cefres v Praze. / Uspoř. A. Marès, J. Harna. - Praha: Historický ústav, 1999. – 114 s.
3. Dejmek J. Pozoruhodná syntéza o československé meziválečné demokracii / J. Dejmek // Český časopis historický. – Praha: Historický ústav AV ČR, 2009. - № 2. – s. 362–370.
4. Frýdl D. Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě / D. Frýdl. – Brno: L. Marek, 2001. – 219 s.
5. Harna J. Krize evropské demokracie a Československo 30. let 20. století. (Srovnávací sonda) / J. Harna. – Praha: Historický ústav AV ČR, 2006. – 183 s.
6. Hotmar J. Zrození republiky 1914 – 1918 / J. Hotmar. - Brno: Stilus, 2005. – 424 s.
7. K novověkým sociálním dějinám českých zemí. III. Od války k válce (1914–1939) / [Ed. Z. Kárník]. - Praha: Karolinum, 1998. – 136 s.
8. Kalvoda J. Genese Československa / J. Kalvoda. – Praha: Pan Evropa, 1998. – 602 s.
9. Kárník Z. České země v éře První republiky 1918 – 1938. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918 – 1929 / Z. Kárník. – Praha: Libri, 2000. – 571 s.
10. Kárník Z. České země v éře První republiky 1918 – 1938. Díl druhý. Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930 - 1935) / Z. Kárník. – Praha: Libri, 2002. – 577 s.
11. Kárník Z. České země v éře První republiky 1918 – 1938. Díl třetí. O přežití a o život (1936 - 1938) / Z. Kárník. – Praha: Libri, 2003. – 803 s.
12. Kárník Z. Malé dějiny československé (1867 - 1939) / Z. Kárník. – Praha: Dokořán, 2008. – 504 s.
13. Klimek A. Boj o hrad. Vnitropolitický vývoj Československa 1918 – 1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. I. Hrad a Pětka / A. Klimek. – Praha: Pan Evropa, 1996. – 433 s.

14. Klimek A. Boj o hrad. Vnitropolitický vývoj Československa 1926 – 1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. II. Kdo po Masarykovi? / A. Klimek. – Praha: Pan Evropa, 1998. – 592 s.
15. Klimek A. Velké dějiny zemí Koruny České / A. Klimek. – Praha-Litomyšl: Paseka, 2000. XIII.– 822 s.
16. Klimek A. Velké dějiny zemí Koruny České / A. Klimek. – Praha-Litomyšl: Paseka, 2002. XIV.– 768 s.
17. Kovtun J. Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935 / J. Kovtun. – Praha: Torst, 2005. – 883 s.
18. Olivová V. Dějiny první republiky / V. Olivová. - Praha: Karolinum, 2000. – 355 s.
19. Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938. Kdo byl kdo za první republiky / [Uspoř. F. Kolář a kolektiv]. – Praha: Pražska edice, 1998. – 304 s.
20. Prokš P. Politikové a vznik republiky 1914 – 1918 / P. Prokš. – Praha: Prospektrum, 1998. – 240 s.
21. Reflexe dějin první Československé republiky v česke a slovenské historiografii. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. Listopadu 1997. / Uspoř. J. Harna. - Praha: Historický ústav AV ČR, 1998. - 187 s.

УДК 94 (73) : 327 (5-11) «1945/1991»

I.Є.Підберезних

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізуються дослідження українських науковців, аналітичні розробки та розвідки російських істориків, колективні та індивідуальні роботи американських фахівців, наукові напрацювання японських, китайських, корейських вчених з домінанту зовнішньополітичного курсу США на Далекому Сході. Особливістю джерел є відображення в них далекосхідного напрямку зовнішньої політики США у 1945-1990-ті роки, формування стратегічних концепцій, визначення місця кожної з країн у системі регіональних відносин.

Ключові слова: *військово-політичний альянс, Далекий Схід, зовнішньополітична стратегія, міжнародні відносини, Ялтинсько-Потсдамська модель.*

В статье анализируются исследования украинских ученых, аналитические разработки и разведки российских историков,

ЗМІСТ

Савчук П.О. ПОСТОЛОВСЬКИЙ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ – ЛЮДИНА, ОРГАНІЗАТОР, НАУКОВЕЦЬ.....	3
---	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жук О. М. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНЬ КРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1569-1648 РР.	13
--	----

Карімова К. В. ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ ГРУП НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В КІНЦІ ХVІІІ – СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	28
--	----

Іванова В.О. ГЕНЕРАЛ М.І. ДРАГОМИРОВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877 – 1878 РР.....	34
--	----

Проскурняк В.П. ОСИП МАКОВЕЙ ТА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.	51
---	----

Пальчевський Р.С. СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	63
---	----

Журавльова С.П. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.....	71
---	----

Дерман І. П. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ТІ – НА ПОЧАТКУ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	82
---	----

Давидюк Р.П. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАНІЯ ВОЛИНЦЯ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	91
---	----

Гуменюк О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1939-1941 РР.).....	102
Півоварчук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН 1939-1941 РР.....	108
Капіган Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЗАКАРПАТТІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	115
Киридон П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ НОМЕНКЛАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В 1945-1953 РОКАХ	128
Дубей В.І. ЗАСАДИ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ...	141
Киридон А.М. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ФОРМАТІ КРОС – ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	149
Петрук Л.П. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	167
Чорна Л.О. РІДНА ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ.....	176
Безкоровайна О.В. ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНА ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ.....	185
Карпухіна Т.О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД	207

Веремейчик Л. Ф.
ДУХОВНЕ СЛУЖІННЯ ТА КАПЕЛАНСТВО В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 232

Сойчук Р.
СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ 243

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.А.
ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРЕСОПНИЦІ..... 255

Семешук В. М.
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ
РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 266

Прищепя О.П.
УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ
МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА) 273

Галуха В.Л.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД..... 283

Жив'юк А.
ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-х РОКІВ
(НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У) 293

Михальчук Р. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ В ПІВДЕННІЙ
РІВНЕНЩИНІ (на прикладі Здолбунівського району)..... 304

Ларькіна Л.М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ СПРІЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ
НА ВОЛИНІ (1961–1966 рр.) 316

Доброчинська В. А., Шеретюк В.М.
СТОРИНКИ ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1967–1998 рр.)..... 322

Білявцева О.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНЦІВ
ПРАВОСЛАВНИМИ МОНАСТИРЯМИ РІВНЕНЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО
ГОРОДОЦЬКОГО ТА СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО
КОРЕЦЬКОГО ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ) 339

Жилюк С. І.
СТАНОВИЩЕ ІУДЕЙСЬКИХ ГРОМАД
НА ЖИТОМИРЩИНІ В РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ..... 346

Чура В.І.
НАСЛІДКИ КОМПАРТІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1988 РОЦІ..... 357

Демянюк І.В.
ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ НАРОДНОГО
РУХУ УКРАЇНИ НА РІВНЕНЩИНІ..... 368

**ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС**
Полнохович Ю. Ю.
«ЮВІЛЕЙНІ ЦЕРЕМОНІЇ» ЗА ДАНИМИ НАПИСІВ
МАЙЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ..... 385

Петрович І.
ІШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЧЕХІЇ..... 395

Якимчук О.О.
НАСТУП ДЕРЖАВИ НА МАЙНОВІ ІНТЕРЕСИ
КНЯЗІВ ЛЮБОМИРСЬКИХ У КОНТЕКСТІ
ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. 404

Шеретюк Р.М. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ УНІАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	415
Венгер Н. В. ЕТНІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ. ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: НА ПРИКЛАДІ МЕНОНІТСЬКОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	424
Троян С.С. НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХАХ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: АДМІРАЛ А. ФОН ТІРПІЦ І ПРОГРАМА БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ	444
Василюк А.В. СПІЛКИ У ПРАЗІ В 1890-1910 РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ МІЖЕТНІЧНОГО КЛІМАТУ	454
Бунечко С. М. АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ 1930-Х РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	464
Луцик Г. РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ).....	476
Субот О.А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ 1948 – 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО».....	497
Філіпчук І.В. РОЛЬ ЧАСОПISУ «LITERARNI LISTY» У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.....	517
Віруцька С.В. БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ	521

Жулканич Н., Безега Т.
ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В РУМУНІЇ (80-90-і рр. ХХст.)..... 532

Санжаревський О.І.
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ З КРАЇНАМИ БАЛТІЇ
В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ..... 541

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Савчук П.О.
НАУКОВА ШКОЛА
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»..... 550

Грипич С.Н.
ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
ТА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ..... 561

Деміроглу Х.
ІСТОРІЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВОЛЗЬКИХ БУЛГАР..... 570

Синяк І.Л.
ФОРМУЛЯРИ ВИКОНАВЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО
В ДОБУ НОВОЇ СІЧІ..... 588

Постоловський Р.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ..... 599

Казначеева Л.М.
ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ..... 635

Троян П.С.
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ
НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ..... 644

Кузьменко Л.І. ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЙОГО СТОСУНКІВ З РОДИНОЮ	649
Шатрова М.Б. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ — 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	661
Багрій Т.М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1938 РР.) У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ.....	672
Підберезних І.Є. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	683
Хмельницький Б. І. СУСПІЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНІ ДОКУМЕНТИ ІЄРАРХІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	702
Заглинська Л.В. ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	710
Трачук Л. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В БІБЛІОГРАФІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ	719
Остапчук Ю.А. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КАТАЛОГІВ.....	733
Полянський О. БИТВИ ЗА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ: ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ДО ПРЯМОЇ УКРАЇНОФОБІЇ	744
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	770

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 21

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С. С. Троян*

Технічне редагування – *колектив філологів кафедри методики викладання культури української мови РДГУ*

Комп'ютерна верстка – *О. Ю. Третьяк, В. Б. Самсонюк*

Обкладинка – *Г. В. Волохов*

Фото – *В. Ю. Ричко*

Підписано до друку 10.06.2011 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 42,3.

Тираж 300. Зам. №105/1

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

Видавець О.Зень
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
пр.Кн.Романа, 9/24, м.Рівне, 33022
тел.: 0-362-24-45-09; 0-67-36-40-727
E-mail: olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
Друк: ПП І. О. Самборський
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028
тел.: 0-362-22-41-20